

Момир Булатовић

стр. 189-200

Београд

ЗАШТО ДРУГА ЈУГОСЛАВИЈА НИЈЕ МОГЛА БИТИ СПАШЕНА И ГДЈЕ СУ КРАЈЊЕ ГРАНИЦЕ ЊЕНОГ РАСТАКАЊА

Сажетак

СФРЈ није имала могућности да опстане у промијењеним међународним околностима. Губитак њеног дотадашњег геополитичког значаја поклопио се са њеним унутрашњим противурјчностима, показујући да она суштински није имала државне механизме за одбрану. Међународно посредовање је само доприносило кризи и избијању грађанског рата. Разбијање СФР Југославије је извршено мимо међународног права, па су и посљедице биле тешке и болне, али и дугорочно неодрживе. То потврђује стална нестабилност у овом дијелу Балкана и Европе.

Кључне ријечи: СФРЈ, ЈНА, Европска заједница, економски рат.

Социјалистичка федеративна Република Југославија заузимала је централно мјесто на Балкану и имала значајну улогу у међународним односима готово четрдесет пет година. Истовремено, она је обезбјеђивала складне међунационалне односе (кроз формулу »братство и јединство«) и завидан темпо раста, како материјалне производње, тако и свеукупне социјалне надградње.¹

Непуних пола вијека је кратко вријеме у животу било које државе. Али, на овим балканским просторима, то је био један од

¹ Основу овог рада представљају књиге: Момир Булатовић, „Правила ћутања“, Народна књига, Београд 2004. године и Момир Булатовић, „Неизговорена одбрана“, Зоограф, Ниш, 2006. година. У оба рада су кориштени изворни документи из Предсједништва СФРЈ, Предсједништва Црне Горе, међународних конференција о СФРЈ, као и документи Врховног савјета одбране СР Југославије.

дужих периода стабилности, мира и просперитета. Истеком овог времена, наступила су, више од двије деценије дуга дешавања која су обиљежили рат, велика материјална разарања, неизмјерне патње милиона људи, колоне избјеглица и бескућника и, што је несумњиво најтрагичније, стотине хиљада изгубљених људских живота.

Рушење Берлинског зида означило је крај биполарне структуре свијета која се заснивала на равнотежи блокова Истока и Запада. Посљедице овог процеса су биле посебно драматичне по СФР Југославију. Земља је изгубила значај (изгледа и сам смисао постојања) који је доминантно одређивао њену позицију у цијелом претходном периоду. Више није могла да се примјењује она симпатична игра на разлици интереса, због којих је ова држава била значајна за оба блока.

Југословенски комунизам (ма шта тај појам, стварно значио) изгубио је битку на свим пољима. Вишенационална држава у систему једнопартијске владавине, каква је била СФРЈ, пожурила је да се ослободи једноумља и превазиђених догми. Свих шест република је жељело демократију, слободу и припадност породици европских народа и уједињених држава. Али, ослобођење од једне стеге, наметнуло је другу, понекад још чвршћу и безобзирнију. Једноумље комунизма замјењено је националним, или чак националистичким. Нарасли национализми наговјештавали су сукобе, будући да су по територији заједничке државе, најчешће били распоређени по принципу шара тигрове коже.

У ваздуху се осјећао и јавно исказивао страх да се мрачна историја не понови. Политички лидери шест република и њихови представници у савезним властима били су под све већим притиском јавности, ослобођене првим корацима демократије, да остваре своје супростављене политичке програме. Једни да одбране одумирућу федерацију, други да створе своје националне државе одмах и по сваку цијену, а трећи да се приклоне првима, или другима.

1. ПОЛИТИЧКО И ЕКОНОМСКО ОДУМИРАЊЕ СФРЈ - ЕКОНОМСКИ РАТ ЊЕНИХ РЕПУБЛИКА

Устав из 1974. год. од СФРЈ је направио чудну федеративно – конфедералну мјешавину. У њему су могли наћи упориште за своја залагања и најтврђи сецесионисти и правовјерни федералисти. Криза је дуго тињала, а нарочито се испољила током деведесете године. Сви федерални органи су доведени у блокаду и почели су да одумиру. Распад Савеза комуниста Југославије, био је тек почетак

који је неминовно наговестио крај ове државе.

Државна криза се прво одразила на економску сферу. Још увијек је била јединствена валута на свим просторима, али више није постојала централна контролна функција Народне банке Југославије и Службе друштвеног књиговодства. Тако су, најприје Словенија и Хрватска, добро наплатиле своја политичка залагања за независност од Београда. Систем који је примјењен био је крајње једноставан, зато што је био незамисливо дрзак. Било је довољно да се на своје рачуне (било буџета, било неке фирме) упише ново стање. Најчешће су додаване нуле на крају, што је расположиву суму новца, по правилу уостручавало. Са таквим стањем стицало се право да се повлаче средства од НБЈ, која није имала физичке могућности да провјери како је дошло до промјене износа средстава на тим рачунима. Хрватска се, уз то, тада »специјализовала« и за куповину стране валуте из девизних резерви земље, по важећем, а нереалном курсу. У томе им је обилато помагао ондашњи савезни премијер, Анте Марковић, који је истовремено одбијао сличне захтјеве пословних банака из других југословенских република. Тако је само у једној трансакцији Загребачка банка купила 400 милиона УС долара.

Све се то одвијало у дубокој тајности. Уосталом, јавност је била окупирана горућим политичким и националним темама. С друге стране, ова питања, по правилу, не изазивају крупније јавне реакције, будући да су, у моменту настајања, тешко схватљива за широку јавност. Када се, међутим, испоље конкретне економске посљедице, буде прекасно да се било шта уради.

У складу са оном америчком пословицом – кад већ не можеш да га побиједиш, ти му се придружи, остале републике су примјењивале иста средства. Црна Гора је, на овај начин привремено ријешила доста својих горућих привредних проблема. Али, у њеном случају, билансно се радило о малим средствима која нису производила веће монетарне поремећаје. Када је то урадила Србија, посљедице су већ биле очигледне. Први су о њима јавно проговорили представници Словеније, оптужујући Србију да је упала у монетарни систем земље. Афера је била заглашујућа. Словенија се поставила у улогу браниоца Југославије и понашање руководства Србије дописала у дугачку листу разлога због којих више не желе да живе у истој држави. Суштина буке се, ипак, сводила на љутњу што им је био угашен један богат извор бесплатних средстава којима су се припремали за државну независност.

Економски ратови су претече, или боље речено, саставни дио

правих ратова. Они су настављени за све вријеме југословенске кризе, посебно након формалног признања државне независности бивших југословенских република. Штампањем националних валута у Словенији и Хрватској, југословенски динар је избачен из употребе, али је физички остао у њиховим монетарним институцијама. Разним (шверцерским) каналима, он је враћан на простор Савезне републике Југославије, гдје је кориштен за куповину девиза које су, опет, одлазиле у њихове девизне резерве. Југословенски владини експерти су израчунали да је на овој операцији, само република Хрватска, изнијела са ових простора 2,4 милијарде америчких долара. Касније, ниједна република није пристала да, кроз споразум о сукцесији (подјели права и обавеза из претходне државе), компензира то што није поступила у складу са међународним стандардима и Народној банци Југославије легално вратила динаре који више нису били у употреби.

Против оваквог вида економских субверзија не постоји одбрана. Тим прије, јер је генерални политички став Србије и Црне Горе било залагање за очување Југославије. Оно је, превасходно било мотивисано потребом заштите српског народа изван ове двије републике. Зато је залагање за државни континуитет било једно од важнијих средстава за остварење овог високовриједног циља. Континуитет је подразумијевао и да се задржи југословенски динар као национална валута. Иронија је била у томе да је највећа количина овог »безвриједног« новца којим су куповане оскудне девизе и вриједна роба, на ове просторе долазила управо преко подручја која су била предмет посебне заштите и бриге.

Дакле, СФРЈ је још формално постојала, али је суштински није било. Ваљда је то најгоре стање у које једна држава може да доспије. Посљедице економске анархије биле су све видљивије. Исто тако, све је више до изражаја долазило губљење јединствене функције безбједности и одбране земље. Југословенска народна армија се почела цијепати по националним шавовима, а некада моћна савезна Служба државне безбједности, расточила се на низ нових и међусобно оштро супростављених Служби.

Предсједништво СФРЈ је све чешће засједало заједно са предсједницима република, што је био додатни доказ да је сва реална власт прешла на републичке нивое. Одржаване су маратонске сједнице, од којих су многе проглашаване историјским приликама за миран расплет и избјегавање грађанског рата.

Почетком 1991. год. (10. јануара) опет је засједало Предсједништво СФРЈ у проширеном саставу. На основу

информација ЈНА и предлога Савезног извршног вијећа, донесена је одлука да се разоружају све нелегалне формације. Ту се, прије свих, мислило на новоформирани Збор Народне Гарде у Хрватској. Задатак је повјерен Армији, којој је наложено да користи сва уставом предвиђена средства – значи и оружану силу. ЈНА је тражила да се у земљи прогласи стање непосредне ратне опасности, на основу чега би имала уставне могућности да изврши ово наређење. На овом питању се Предсједништво СФРЈ подијелило на пола (гласови 4 напрема 4) и та је подјела трајала колико и само Предсједништво.

2. (НЕ)МОЋ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ НАРОДНЕ АРМИЈЕ

Југословенска народна армија (ЈНА) дуго је сматрана респектабилном војном силом која је, својим значајем, умногоме превазилазила оквире земље којој је припадала. Она је вукла коријене и пажљиво чувала славне традиције Народноослободилачке војске Југославије, која је по снази била четврта у антихитлеровској коалицији, током Другог свјетског рата.

Дуговремено нарочити геостратегијски значај СФР Југославије, оправдавао је улагања у систем одбране, која су била далеко изнад реалне економске моћи државе. Али, за ову се намјену никада није жалило. Било је и издашне стране (бесповратне) економске помоћи и повољних кредита. Њени врхунски официри специјализовали су се на елитним војним академијама и НАТО и Варшавског пакта. Истовремено, због глобалне равнотеже у свијету, земља није била изложена посебној спољњој опасности.

ЈНА је развијала намјенску индустрију (производња оружја и трансфер војне опреме) према несврстаним земљама, односно земљама Трећег свијета. Временом, ова је дјелатност постала изразито профитабилна, нарочито за армијску елиту која је водила ове послове закопане под печатима државних и војних тајни. Унутар земље, ЈНА је имала низ привилегија (погодности у радном стажу, посебан систем здравствене заштите...) које су запошљавање у њој чиниле додатно атрактивним.

Армија је била и веома значајан фактор политичког утицаја. У једнопартијском систему, имала је посебну организацију Савеза комуниста, која је имала директан приступ партијском федералном врху. Сви утицајнији политичари настојали су да имају што боље односе са Генералштабом, што је овоме давало реалну политичку снагу и утицај. Између политичара и генерала формирана је својеврсна интересна симбиоза у којој није било лако одредити ко

на кога утиче, ко води, а ко бива вођен. Генералима се свиђало да буду политичари. Политичари су вољели да изигравају генерале. Истине ради, треба рећи да је овај процес присутан у свим државама и свим војскама свијета. Полови моћи се увијек привлаче да би били јачи. Међутим, у СФР Југославији ово је било посебно изражено због економске снаге армије и једнопартијског система. Рјечју, стање је било на потпуно супротном крају онога што се модерно назива «цивилна контрола војске».

У таквим околностима, ЈНА је упала у политички ковитлац настао рушењем једнопартијског (комунистичког) система и цијепањем федерације по републичким (али, не и по националним) границама. Реакција је, очекивано, била прво политичка. Генерали су бранили Савез комуниста Југославије, а касније и сами учествовали у прављењу политичке партије под називом «Савез комуниста – Покрет за Југославију». Будући да овај донкихотовски покушај није оставио битнијег трага на политичкој сцени, ЈНА се морала одређивати између доминантних политичких опција. Попут саме државе чија је она војска била, ЈНА се почела цијепати, такође, по националној линији. Она је, у исто вријеме, представљала кадровску базу за формирање нових паравојних и парамилитарних организација које су све чешће улазиле у сукоб са дијеловима њених команди и јединица.

Политичке подјеле које су резултирале «етничким чишћењем» Армије, било је најгоре што јој се могло десити. ЈНА је, управо, стварана и изграђивана на принципима «братства и јединства југословенских народа и народности». Стога, није могла да се избори са «вирусом» који је разједао основе њеног постојања. Јер, и тамо гдје национална подјела није изведена до краја (дуго су на командним мјестима остали генерали из Словеније и Хрватске, чак и када су се њихове матичне републике сукобиле са ЈНА), преиспитивани су стварни мотиви због којих су остали у њој и растао је црв сумње у могућу издају.

Конечно, југословенска армија је била обучавана да земљу брани од спољње агресије. Готово да није било планова како да се поступа у погледу унутрашњих побуна ширих размјера, или самог грађанског рата. А, оно што војска не планира и не провјежба, она не зна да уради.

Све је ово довело до тога да се Југословенска народна армија, у најодсуднијем тренутку постајања југословенске државе, нађе у улози цина на кољенима. У њеном посједу, истина, још је била моћна тољага, са којом је могла да пар пута завитла. Али, из њених

руку неповратно је ишчилила снага. Њена моћ је све више била на ријечима, а њене ријечи више нису имале пресудну моћ.

Кључни моменат у којем је ЈНА показала своју неспособност да очува уставни поредак земље и спријечи све једностране и противправне радње, ма од кога долазиле, било је усвајање амандмана на Устав Републике Словеније. Радило се чистом сецесионизму. Тога су морали бити свјесни и сами посланици словеначког парламента, јер нигдје у свијету не би било допуштено да се једна сложена, вишенационална заједница једнострано разбије без обзира на посљедице. Ипак, они су били одлучни да свој посао доведу до краја.

Посао ЈНА је био да их у томе спријечи. Не да их присили да остану у СФРЈ, већ да самосталност остваре на правно ваљан начин, остварујући своја права, али и поштујући обавезе према другима. На политичку силу словеначког естаблишмента, могло се одговорити једино другом силом. Од генерала Кадијевића и генералштаба ЈНА тражено је да нареди десант 63. падобранске бригаде и блокира Скупштину Словеније, како би је спријечио да донесе противуставне одлуке. Ово, био је упозораван, није ствар било чије воље, већ одлука коју налаже Устав и закони земље која има право да се брани. Генералштаб ЈНА се бојао жртава које би оваква акција произвела. Не спорећи ризик, контрааргумент је био да би жртве биле неупоредиво мање од оних до којих ће неминовно доћи, уколико се земља распадне због низа противправних радњи које извјесно воде у грађански рат. Кадијевић је остао упоран и није урадио ништа.

Касније је ЈНА, опет супротно изричитој вољи политичког руководства Црне Горе и Србије, по наређењу Анте Марковића, председника Савезног извршног вијећа, ушла у војни обрачун са словеначком Територијалном одбраном. У том блицкригу се прописно обрукала, претрпијела тешке губитке у људству и, што је ваљда био посебан циљ, показала сву своју неспособност. Отада се ријеч – издаја увукла у главу многих људи који су са ужасом гледали голобраде момчиће, регруте ЈНА који су без праве команде и јасног циља, без муниције и са неисправним наоружањем, били статисти представе у којој је «побједу однијело словеначко оружје».

3. ЗЛОУПОТРЕБА МЕЂУНАРОДНОГ ПОСРЕДОВАЊА

Да би улога тзв. међународне заједнице постала и остала доминантна у разрјешавању кризе у СФРЈ, нужан услов је био да се унутар земље не може пронаћи ниједно општеприхватљиво рјешење. Иначе, то уопште није било тешко испунити. Ионако смо били непоправљиво посвађани и на ивици сталних сукоба.

Споразум који је тако дуго био тражен није могао бити постигнут. Домаћи актери су имали тако различите мотиве, приступ, па и способност комуникације, да је ускоро свима постало јасно да њихови састанци и потписани споразуми, не воде никуд. Тадашња Европска заједница је понудила своје »услуге добре воље«. Ситуација у земљи, посебно све бројнији и крвавији сукоби, постали су предмет њихове сталне анализе и јавног заузимања ставова.

Европска заједница је код свог стратешког партнера, Сједињених америчких држава, испословала примат у регулисању кризе у СФРЈ. САД су прихватиле да се Европа, условно речено, вјежба на нашем случају. За њих ту није било никаквих проблема. Уколико Европа нађе неко рјешење, оно ће бити општеприхваћено тек кад то одобре саме САД. Уколико у томе не успије, корист за неспорног свјетског лидера ће бити двострука. Показаће да ниједан регионални проблем не може бити ријешен без непосредног учешћа америчке дипломатије (диктата) и, још важније, забиљежиће нове поене у започетој бици против уједињене и све моћније Европе.

Ове тврдње су, нескривено и више пута исказане са највиших мјеста администрације САД. О њима говори и Џејм А. Бејкер III, амерички државни секретар у вријеме председника Џорџа Буша старијег, у својој књизи мемоара »Политика дипломатије«. У читавој деценији (1990. - 2000. године), без обзира на персоналне промјене, амерички став према југословенској кризи, био је пресудан, али константно ненаклоњен југословенским и српским интересима.

У том времену, европска дипломатија преузима штафетну палицу рјешавања кризе на просторима ex-Yugoslavije. Водећа улога припада Њемачкој, иако се за посреднике и преговараче бирају мање познати представници других земаља. Све је рађено под фирмом »пружања добрих услуга«, али се неумитно реализовао сценарио америчких вестерн филмова о »добрим« и »лошим« момцима. Добрима ће се све опростити. Неће се видјети ни када убијају голобраде припаднике ЈНА по словеначким врлетима, нити када протјерују чланове официрских породица. Они ће бити добри, не

зато што то стварно јесу, већ због тога што треба да послуже неком циљу.

С друге стране се увијек пројектују »лоши« момци којима никаква дјела, чињења или уздржавања, неће помоћи да се о њима промијени слика. Овај сценарио је урађен без гриже савјести, или било каквих емоција. Неко у овој игри је једноставно морао да буде »Индијанац«.

Рат, иначе код људи развија и најбоље и најгоре особине, с тим да ове друге често преваладају и дају основна обиљежја збивањима. Грађански рат међу људима који говоре истим језиком и памте претходне судбине, многоструко потенцира наталожено и прикривано Зло. Тешко је ово било објаснити углађеним дипломатама који су походили земљу на ивици сукоба.

Тадашња Европска заједница имала је средство за спријечавање сукоба и грађанског рата. Она је за то средство знала. У више наврата је то од ње и тражено, али се није одређила да га примијени. »Чаробна формула« била је више него једноставна. Европа је требала да каже свима, представницима југословенских република и представницима сукобљених националних групација унутра појединих република, да сви имају једнака права и једнаке изгледе да се придруже Европској заједници и постану дио породице европских народа, што суштински сви они одавно већ и јесу. СФР Југославија није могла наћи рјешење за своје унутрашње сукобе и нагомилане федерално – конфедералне супротности из Устава од 1974. год. С друге стране сви су истицали своја европска одређења, што је значило да су сви спремни да жртвују дио сопственог суверенитета, ради добробити коју пружа потпуна европска интеграција, дакле заједница много већих размјера од тадашње југословенске. Рачуница и порука се наметала сама по себи. Ако не можете заједно у Европу – требало нам је бити речено - онда то урадите свако за себе, али по истим правилима и по усаглашеној динамици?!

Европска заједница, касније унија, имала је сличан примјер у изградњи европске куће. Средином седамдесетих година прошлог вијека, Португалија је била суочена са великим унутрашњим проблемима. Европска заједница је, свим странама, понудила прихватање стандарда и норми европског заједништва и што скорији пријем у своје редове. Португалија је добила шансу и, срећом, искористила је.

Када је Европска дипломатија показала да рат даје резултате и да је питање кривице већ везано уз Србију, Црну Гору и српски

народ у Хрватској и Босни и Херцеговини. Јер, прљави рат који је водила словеначка врхушка против јединица ЈНА које су биле похаране унутрашњом издајом и ускраћене за било какав борбени циљ, итекако се исплатио. Неуставна и криминално- злочиначка акција, награђена је међународним признањем и уважавањем њеног »залагања за мир«!?! Какву другу је поруку одатле могло да извуче хрватско врховништво, осим да започне општи рат против ЈНА. Што крвавији, то брже до циља – међународног признања државне самосталности? Шта је преостало босанским муслиманима осим да понове исти сценарио, не обазирјући се колико ће крвав бити, схватајући да је рат средство да буду признати, помогнути и сажалени? Да остану »добри«, ма колико их заиста остало, док би они други и даље били доказано »лоши« момци.

Ова »критика Европе« најбољу потврду добија у савременим збивањима. Готово деценију након престанка сукоба на просторима друге Југославије, дешавало се оно што је требало да се уради на почетку да не би било сукоба. Регион је добио ново име (Западни Балкан), све државе бивају охрабрене (дипломатски израз за - приморане) да међусобно сарађују, креирају се услови за слободан проток људи, добара и капитала. Сви доносе модерне, европске законе, који су у основи исти, будући да је свима исти циљ – чланство у Европској Унији.

У оквиру овога је посебно карактеристичан примјер Црне Горе. Крајем деведесетпрве године, Европска заједница је укинула санкције овој републици, у знак признања за допринос тадашњем мировном процесу. Санкције су остале само према Србији. Грађани Црне Горе су, на референдуму из марта 1992. године, убједљивом већином одлучили да наставе да живе у заједничкој држави (Савезној републици Југославији) са републиком Србијом. Европска дипломатија, која се снажно и активно противила оваквој одлуци, наградила ју је поновним завођењем санкција.

Десет година касније, због промјењеног односа политичких снага, актуелни црногорски државни врх декларисао је тежњу за пуном државном независношћу. Значајна политичка већина у Србији прихватала је овакво опредјељење. Међутим, на сцену је ступио европски комесар за спољне послове и безбједност. Ваљда опет под пријетњом санкција, црногорски државни врх одустаје од пројекта самосталности и прави конгломерат који само продужава унутрашњу агонију, не рјешава ништа, осим што излази у сусрет европском диктату. Час оваквом, час онаквом, али увијек диктату. За тих десет година у унутрашњем државном бићу ни Црне Горе,

нити Србије, није дошло до суштинских промјена, које би оправдале овакву скоковиту европску дипломатију. Није се, наравно, ни у самој Европи и концепту њеног заједништва, много тога суштински промијенило. Остаје, дакле, као једина могућност да се промијенила улога коју је Европа намијенила цијелом овом региону и сваком његовом посебном дијелу.

Политичари из малих држава, никад неће бити у стању да оцијене мотиве и предвиде одлуке државника великих земаља, посебно не оне које се односе на њихове земље и судбине. Још је давно Винстон Черчил рекао да је привилегија великих да не морају да се држе датих обећања. У складу са тим је био став Велике Британије да неће признати одлуке које су последица једностраних аката. У случају кризе у СФРЈ, то је значило да неће признати самосталност Словеније, све док не буде пронађено цјеловито политичко и дипломатско рјешење за регион. Међутим, она је то ускоро урадила. Јавно је образложено да је тако поступљено у складу са уступцима које јој је Немачка понудила у погледу пољопривредног буџета Европске заједнице. Са ових простора се томе нико не може ни супроставити, нити је то могао предвидјети. То су њихови односи у свој узајамној сложености. На ове просторе само стигну последице међусобног пребијања дугова и потраживања великих и моћних. Последице, нарочито када су неповољне, једино су и искључиво наше.

Мале државе могу да опстану само уколико постоје јасна и општеприхваћена правила међународног понашања. Када постоје правила, има и наде да се предвиде токови и последице које утичу на њих. Када правила нема, онда оне зависе од комбинације добре или лоше констелације односа моћних. Много пута сам се на мировним конференцијама и међудржавним сусретима сјетио афричке пословице – »Трава страда и када се слонову туку и када воде љубав«.

Дакле, када су на овим просторима највише требала правила међународних односа, њих је било најмање. Биполарна структура свијета већ је била прошлост, а глобализација, као ново име за доминацију једине супер силе, није превише журила да уопшти нове обрасце пожељног понашања.

Momir Bulatovic

**WHY THE OTHER YUGOSLAVIA CAN NOT
BE DAMAGED AND WHERE THE END OF ITS
DEVELOPMENT**

Resume

The SFRY did not have the opportunity to survive in changed international circumstances. The loss of its geopolitical significance coincided with its internal contradictions, essentially demonstrating that it did not have state-defense mechanisms. International mediation only contributed to the crisis and the outbreak of civil war. The break up of the SFRY was done beyond international law, the consequences were severe and painful, but also unsustainable in the long run. This is confirmed by the constant instability in this part of the Balkans and Europe.

Keywords: SFRY, JNA, European Community, Economic War.

* Овај рад је примљен 16.12.2018. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11.01.2019. године.